

**С.А. Нестеренко, д-р екон. наук, професор
Таврійського державного агротехнологічного університету**

РАЦІОНАЛЬНЕ ФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

В статті обґрунтовано аспекти раціонального формування трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств. Дане питання може бути вирішене переважно за рахунок реалізації цільових державних програм щодо підтримки соціальної інфраструктури села та мотивації робітників сільськогосподарських підприємств, розробки та обґрунтування заходів щодо покращення використання та підвищення ефективності праці аграрної сфери в умовах сьогодення.

Ключові слова. *Активи підприємства, відтворення ресурсів для праці, використання трудового потенціалу, економічно активне населення, компоненти трудового потенціалу, робоча сила, трудовий потенціал, формування трудового потенціалу.*

Постановка проблеми. У ринкових умовах раціональне формування трудового потенціалу підприємств визначають як один із головних ресурсів економіки. Ефективне його використання на мікрорівні характеризується ефективністю застосування активів підприємства, а на макрорівні в цілому, економічне становище держави. Трудовий потенціал підприємства являє собою комплексну кількісну і якісну характеристику здатності його трудових ресурсів створювати матеріальні блага і надавати послуги в конкретних соціально-економічних умовах. Оцінити трудовий потенціал як організуючу силу можна тільки чітко уявляючи його кількісно-якісні параметри, тобто стан і якість людського ресурсу, порівнюючи його потенційний рівень з рівнем поставлених завдань, тому обрану тему дослідження можна вважати актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасних умовах ринкових трансформацій в аграрному секторі економіки України вітчизняна економічна думка виявляє підвищений інтерес до проблем раціонального формування трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств – як важливої складової успіху підприємств та його конкурентоспроможності. Вагомий внесок у вирішення вищезазначених проблем зробили такі відомі вчені економісти Бачевський Б.Є., Бочарова Н.О., Братішко Ю. С., Пиріжков С.І., Пономарьова М.С., Посилкіна О.В.,

Сідоренко В.В. та ін. Аналіз опублікованих праць з урахуванням мінливостей економічної та геополітичної ситуації в Україні, довів, що обґрунтована проблема є ще недостатньо дослідженою, як у теоретичному, так і в практичному аспектах [1-11].

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження ефективності формування та використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств Запорізької області за умов становлення й функціонування його в умовах світової ринкової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трудовий потенціал виступає головним елементом виробничо- економічного потенціалу будь-якої виробничої системи, в тому числі й сільськогосподарської. Адже забезпеченість підприємства робочою силою, її якісні характеристики та раціональне використання справляє визначальний вплив на ефективність його функціонування. Зрозуміло, що ефективне функціонування підприємств економіки можливе лише за наявності достатнього й якісного ресурсного забезпечення. Стосовно забезпеченості робочою силою визначальним критерієм є оцінка наявного трудового потенціалу.

Відносно підприємств аграрного сектору економіки по Запорізькій області його кількісну оцінку можливо дати шляхом обстеження фактичного складу носіїв робочої сили. Адже саме цей критерій є базисом при аналізі показників використання трудового потенціалу за ступенем задіяності працівників у трудовому процесі. До цієї ж групи прийнято залучати показники економічної активності населення, рівнів його зайнятості та безробіття, імовірні тенденції плинності кадрів та ступені використання фондів робочого часу (місячних, річних тощо –залежно від мети дослідження).

Переважно ці показники для сільськогосподарських підприємств Запорізької області надані у табл. 1. З отриманих офіційних статистичних даних щодо формування кількісної складової трудового ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств Запорізької області є можливим дійти висновку про наявну тенденцію як щодо скорочення кількісного складу населення області загалом, що за 3 останні роки було зменшено на 5,9 %, так і про зменшення природної основи селянства регіону, яке з 2014 по 2016 рр. було зменшено на 7,5 % (табл. 1) і становило звітнього року 4545,5 тисяч осіб. При цьому у складі економічно активної частини селян працездатного віку щороку зростає кількість офіційно безробітних, 2016 р. цей показник склав 33,2 %.

В цілому ж за рахунок осіб, що намагаються стати на облік до державної служби зайнятості за 3 роки рівень економічної активності селян зріс з 32,6 до 34,5 %. В цілому по області станом на 2016 р.

спостерігались наступні процеси: Із загальної кількості безробітних 58,3 % склали жінки, 38,8 % – молодь у віці до 35 років, 38,0 % – особи, які мають додаткові гарантії в сприянні працевлаштуванню, 27,2 % – це мешканці сільської місцевості. Останню категорію у віковому розрізі більш детально досліджено за допомогою даних табл. 2.

1. Динаміка показників економічної активності працездатного населення сільських агломерацій Запорізької області

Показники	Роки			2016 у % до 2014
	2014	2015	2016	
Загальна чисельність наявного населення області, тис. осіб,	45426,2	42929,3	42760,5	94,1
в тому числі сільських агломерацій	14089,6	13256,2	13175,5	93,5
Офіційна чисельність економічно активного населення, тис. осіб	4593,0	4427,6	4545,5	98,9
в т.ч.:				
- зайняті, всього	3536,6	3338,4	3036,4	85,9
- чисельність офіційно зареєстрованих безробітних всього	1056,4	1089,2	1509,1	142,9
Рівень офіційного безробіття, %	27,0	24,6	33,2	X
Рівень офіційної зайнятості, %	73,0	75,4	66,8	X
Рівень економічної активності сільського населення, %	32,6	33,4	34,5	X

Відтак, за складом безробітних можна оцінити міру загострення безробіття у регіоні: там, де переважають жінки, люди похилого віку і особи з високим рівнем освіти, безробіття знаходиться на початкових стадіях, рівень безробіття невисокий, але зростає воно швидко. В Запорізькій області спостерігається у складі безробітних висока частка молоді й осіб з низьким рівнем освіти, тобто проблеми безробіття вже дуже гострі, рівень його високий, але зростає воно дещо повільніше, ніж в середньому по країні. Таким чином, основні негативні фактори, які на сучасний момент впливають на трудовий потенціал в аграрному секторі регіону, можна звести до наступних: особисте підсобне господарство перетворюється на головне джерело доходів, залишається мізерною

заробітна плата, відбуваються затримки з її виплати, як наслідок - падіння матеріальної зацікавленості у продуктивності праці; скорочуються побутові та комунальні послуги; допущено відставання у розвитку охорони здоров'я, депопуляція сільського населення, збитковість в деяких господарствах по сільськогосподарському виробництву, відтік спеціалістів і працівників із сіл через погіршення соціокультурної і виробничої діяльності.

2. Рівень зайнятості та безробіття населення Запорізької області в аграрному секторі економіки за віковими групами в розрізі місць мешкання – сільських поселень за 2016 р.*

Населення	Усього, тис. осіб	у т. ч. за віковими групами, років					
		15-24	25-29	30-39	40-49	50-59	60-70
Рівень зайнятості	3036,4	58,3	40,4	37,4	36,5	47,7	91,7
Рівень безробіття	1509,1	12,6	8,4	8,3	6,5	4,8	–
Рівень прихованої та самозайнятості	1798,8	29,1	51,2	54,3	57,0	47,5	–

* у % до загальної чисельності населення відповідної вікової групи, за офіційними даними

Відтак, основними факторами, що фактично впливають на формування трудового потенціалу як по сільських агломераціях Запорізької області, так і в цілому по країні є демографічні процеси, механічний рух або міграція, соціальна складова й складна економічна ситуація. Вплив означених чинників на формування трудового потенціалу сільських агломерацій Запорізької області поданий у табл. 3-4. Так, комплексний показник оцінки демографічної компоненти описує біологічно-вікові характеристики носіїв трудового потенціалу, що зосереджені у межах території регіону, та враховує чотири кількісні характеристики трудового потенціалу, а саме: кількість економічно активного населення у віці 15-70 років; демографічне навантаження на населення у віці 15-64 роки, на тисячу осіб постійного населення; медіанний вік населення та середня очікувана тривалість життя при народженні. Основними чинниками, що гальмують формування ринку праці, слід віднести: тривалий спад виробництва, недосконалість законодавчої бази; наявність та зростання рівня прихованого безробіття; неконтрольована міграція населення і робочої сили тощо [11].

3. Оцінка ефективності процесів формування трудового потенціалу сільських агломерацій Запорізької області за його основними структурними компонентами, станом на 2014 та 2016 рр.

Роки	Складові				Інтегральний індекс трудового потенціалу
	Демографічна компонента	Міграційна компонента	Соціальна компонента	Економічна компонента	
1	2	3	4	5	6
Група:					
-2014 рік	II група	I група	I група	I група	I група
-2016 рік		II група	III група	II група	II група
Характеристика групи:					
-2014 рік	Регіони відносно середнього рівня	Регіони відносно низького рівня міграційних характеристик трудового потенціалу	Регіони відносно низького рівня соціальних характеристик трудового потенціалу	Регіони відносно низького рівня економічних характеристик трудового потенціалу	Регіони, де стан трудового потенціалу характеризується відносно найгіршими показниками по країні
-2016 рік	демографічних характеристик трудового потенціалу	Регіони відносно середнього рівня міграційних характеристик трудового потенціалу	Регіони відносно високого рівня соціальних характеристик трудового потенціалу	Регіони відносно середнього рівня економічних характеристик трудового потенціалу	Регіони, де стан трудового потенціалу є відносно гарним
Діапазон (межі):					
-2014 рік	$0,3079 < K_{\text{дем}} < 0,5310$	$0,3063 < K_{\text{міг}} < 0,4264$	$0,1259 < K_{\text{міг}} < 0,3397$	$0,0345 < K_{\text{міг}} < 0,3563$	$0,2667 < I_{\text{ТПР}} < 0,4400$
-2016 рік		$0,4264 < K_{\text{міг}} < 0,5465$	$0,5536 < K_{\text{міг}} < 0,7675$	$0,3563 < K_{\text{міг}} < 0,6781$	$0,4400 < I_{\text{ТПР}} < 0,6133$
Значення:					
-2014 рік	0,4000	0,3567	0,5117	0,2602	0,3822
-2016 рік	0,3485	0,4595	0,6112	0,4432	0,4656

Відхилення 2016 р. від 2014 р.	-0,0515	0,1028	0,0995	0,1830	0,0834
<i>Продовження табл. 3</i>					
1	2	3	4	5	6
Ранг серед 24 областей країни (найкращою прийнято область з 24 місцем):					
-2014 рік	12	23	16	12	12
-2016 рік	12	20	8	4	9
Відносний розмах варіації інтегрального індексу оцінки стану трудового потенціалу та комплексних показників його компонент (відхилення 2016 р. від 2014 р.)	-	-3	-8	-8	-3

Міграційна компонента надає узагальнену інформацію щодо можливостей розширення кількості носіїв трудового потенціалу в межах певної території за рахунок їх міграційного перетоку та включає три кількісні характеристики: внутрішній міграційний приріст; кількість прибулих та кількість вибулих до/з регіону відповідно. Для оцінки соціальної компоненти, котра визначає умови та можливості формування якісних характеристик трудового потенціалу, пропонується залучати у дослідження сукупність наступних складових: рівень забезпечення населення лікарями; частка населення, що має повну вищу освіту, у відсотках; частка працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці, у відсотках. Комплексний показник оцінки економічної компоненти враховує чотири наступні показники: валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, тис. грн. на чоловіка; рівень використання фонду робочого часу, %; продуктивність праці працівників, тис. грн. на особу; середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, грн. За існуючими методиками (табл. 4), групування регіонів України за

інтегральним індексом оцінки стану трудового потенціалу (ІТПР) на поточний період дозволяє їх розподілити на три групи:

**4. Зміни за інтегральним показником оцінки стану
трудового потенціалу агропідприємств Запорізької області та його
комплексними компонентами, 2016 р. до 2014 р.**

	Ознака:			
	підвищено комплексн й	підвищено групу	знижено комплексн ий	знижен о групу
Демографічна компонента	-	-	-0,0515	-
Міграційна компонента	+0,1028	До II групи, але скорочення на 3 рейтингові	-	-
Соціальна компонента	+0,0995	До III групи, але скорочення на 8 рейтингові	-	-
Економічна компонента	+0,1830	До III групи, але скорочення на 8 рейтингові	-	-
Інтегральний індекс	+0,0834	До II групи, але скорочення на 3 рейтингові	-	-
Інтегральний індекс (2016 р. до 2014 р.), %	121,8	-	-	-

- перша група ($0,2667 < I_{\text{ТПР}} < 0,4400$) включає регіони, де стан трудового потенціалу характеризується відносно найгіршими показниками по Україні, тобто можна вважати, що це регіони з низькими показниками трудового потенціалу. Зокрема це стосувалося Запорізької області у 2014 році, хоча слід вказати, що однією з імовірних причин такого стану можна вважати й ускладнення геополітичної ситуації як по країні в цілому, так і в досліджуваному регіоні зокрема;

- друга група ($0,4400 < I_{\text{ТПР}} < 0,6133$) об'єднує регіони, де стан трудового потенціалу є відносно гарним, тобто можна вважати, що це регіони з середніми показниками трудового потенціалу. Станом на 2016 рік Запорізька область вдало увійшла саме до цієї групи;

- третя група ($0,6133 < I_{\text{ТПР}} < 0,7866$) охоплює регіони, що вирізняються відносно найкращими характеристиками трудового

потенціалу, тобто регіони з високими показниками трудового потенціалу. За даними 2016 р. до даної групи включено лише один регіон - Київський. Хоча через поліпшення соціальної компоненти при дослідженні соціальної складової звітного – 2016 р. до даної групи було віднесено й досліджувану нами область.

Висновки. Для сучасного транзитивного етапу розвитку економіки України характерним є скорочення кількості та потужності підприємств суспільного аграрного сектора, а у зв'язку з цим - високий рівень безробіття селян, неповне використання праці зайнятих у сільськогосподарському виробництві, посилення міграції сільського населення (особливо молоді), яке в пошуках кращих умов життя від'їжджає в інші міста. Однією з головних причин такого становища є відсутність налагодженої організації праці та контролю з боку держави, що проявляється у низькому рівні зацікавленості робітників щодо підвищення продуктивності праці. Все це в цілому призвело до певних негараздів у формуванні трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств Запорізької області. Є зрозумілим, що до основних напрямів підвищення поточних резервів ефективності використання трудового потенціалу в сільськогосподарських підприємствах можна віднести залучення на підприємствах більш досконалих форм виробництва і праці через економію робочого часу і ефективне використання наявного чисельного складу працівників, а також ліквідацію перевитрат фонду заробітної плати. Однак починати поліпшення процесів відтворення трудового потенціалу слід починати з етапу його формування, а саме: демографічних процесів шляхом зміцнення природної основи селянства; запобігання відтоку кадрів з села, водночас вирішуючи міграційні процеси за рахунок піднесення соціальної складової. Однак, дане питання може бути вирішене переважно за рахунок реалізації цільових державних програм щодо підтримки соціальної інфраструктури села та мотивації робітників сільськогосподарських підприємств, розробки та обґрунтування заходів щодо покращення використання та підвищення ефективності праці аграрної сфери в умовах сьогодення.

Бібліографічний список: 1. Бачевський Б.Є. Оцінка потенціалу трудових ресурсів підприємства. Трудовий та кадровий потенціал підприємства: /[http:// libfree.com/125929792 _ekonomika otsin ka _potentsialu_trud ovih_resursiv_pid pri yem stva .html](http://libfree.com/125929792_ekonomika_otsin_ka_potentsialu_trud_ovih_resursiv_pid_pri_yem_stva.html). 2. Бачевський Б.Є. Потенціал і розвиток підприємства / [http://pidruchniki.ws/11800912/ ekonomika/ otsinka_ trudovogo_potentsialu](http://pidruchniki.ws/11800912/ekonomika/ otsinka_ trudovogo_potentsialu). 3. Бочарова Н.О. Теоретико-методичні основи перспективної оцінки трудового потенціалу підприємств

: / [http file:///D:/%D0%98%D0%B D% D1%82% D0 %B5% D1%80%D0% D%D0%B5%D1%82/znptdau_2013_2\(5\)_7.pdf](http://file:///D:/%D0%98%D0%B D% D1%82% D0 %B5% D1%80%D0% D%D0%B5%D1%82/znptdau_2013_2(5)_7.pdf). 4. Пирожков С.И. Трудовой потенциал в демографическом измерении [Текст] / Пирожков С.И. – К.: Наукова думка, 1992. – 177 с. 5. Посилкіна О.В., Братішко Ю.С. Методика інтегральної оцінки трудового потенціалу фармацевтичних підприємств / <http://ua.convdocs.org/docs/index-71037.html>. 6. Рачек С.В. Системное управление трудовым потенциалом современного предприятия / Рачек С.В. – Екатеринбург. – УрГУПС, 2011. – 302 с. 7. Сідоренко В.В. Інтегральна оцінка трудового потенціалу машинобудівних підприємств: [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_5_1/106-110.pdf. 8. Управління розвитком трудового потенціалу підприємства: монографія [В.М. Гриньова, М.М. Новікова, В.В. Самоленко]. – Харків: Вид-во ХНЕУ, 2009. – 256 с. 9. Точенков І.В. До питання про оцінку кадрового потенціалу підприємств / І.В. Точенков // Вісник ДДАБіА. – 2009. – № 5 (19) – С. 69-71. 10. Ядранський Д.М. Трудовий потенціал в системі ринкових перетворень / Д.М. Ядранський, Л.В. Мішковець. – Дніпропетровськ. – Вид-во: Моноліт, 2007. – 196 с. 11. Пономарьова М.С. Проблеми та перспективи розвитку трудового потенціалу країни в умовах формування сучасного ринку праці / М.С. Пономарьова // Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. – 2015. – № 4. – С. 259-265. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2015_4_32.

Нестеренко С.А. Рациональное формирование трудового потенциала сельскохозяйственных предприятий. Трудовой потенциал выступает главным элементом производственно экономического потенциала любой производственной системы, в том числе и сельскохозяйственной. Ведь обеспеченность предприятия рабочей силой, ее качественные характеристики и рациональное использование оказывает определяющее влияние на эффективность его функционирования. Эффективное функционирование предприятий экономики возможно лишь при наличии достаточного и качественного ресурсного обеспечения. Относительно обеспеченности рабочей силой определяющим критерием является оценка имеющегося трудового потенциала. Основным направлением підвищення текущих резервов эффективности использования трудового потенциала в сельскохозяйственных предприятиях можно отнести привлечение на предприятиях более совершенных форм производства и труда из-за экономии рабочего времени и эффективное использование имеющегося численного состава работников, а також ліквідації перерасхода фонду зароботної плати.

Улучшения процессов воспроизводства трудового потенциала следует начинать с этапа его формирования, а именно: демографических процессов путем укрепления естественной основы крестьянства; предотвращения оттока кадров из села, одновременно решая миграционные процессы за счет подъема социальной составляющей.

Ключевые слова: активы предприятия, воспроизводства ресурсов для труда, использования трудового потенциала, экономически активное население, компоненты трудового потенциала, рабочая сила, трудовой потенциал, формирование трудового потенциала.

Nesterenko. S.A. The rational state of labor potential of agricultural enterprises. Labor potential is the primary element of the production and economic potential of any production system, including agricultural ones. After all, the security of the enterprise by its labor force, its qualitative characteristics and rational use has a decisive influence on the efficiency of its operation.

It is clear that efficient functioning of the economy is possible only with the availability of sufficient and high-quality resource support. About the availability of labor, the defining criterion is the assessment of available labor potential.

It is understandable that the main directions of increasing the current reserves of the efficiency of using labour potential in agricultural enterprises can include the involvement of the companies in more advanced forms of production. And labour due to the economy of working time and the efficient use of the existing number of employees, as well as the elimination of over expenses of wage fund.

However, starting to improve the processes of reproduction of labour potential should begin with the stage of its formation, namely: demographic methods by strengthening the natural basis of the peasantry; prevent the outflow of personnel from the village, while solving migration processes by expanding the social component.

This issue can be resolved mainly due to the implementation of targeted state programs to support the social infrastructure of the village and the motivation of agricultural enterprises, to develop and substantiate measures to improve the use and increase of the efficiency of the agrarian sector in today's conditions.

Keywords. Company assets, reproduction of resources for labour, use of labour potential, economically active population, components of labour potential, labour force, labour potential, the formation of labour potential.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2017 р.